

A történeti demográfia időszerű kérdéseiről

A jelenkori tudományos fejlődés jellemző vonása a társadalmi élettel foglalkozó különféle ágazatok egyre szorosabb együttműködése. Különösen vonatkozik ez az újabb keletű, gyors iramban fejlődő szociológiára, demográfiára, társadalmi lélektanra. A történelem és a többi társadalomtudományi ág közötti közeledés könnyen magyarázható: egyrészt a történettudomány módszertanát nagymértékben gazdagítja a többi humán tudománnyal kiépített együttműködés, másrészt kétségtelen, hogy a társadalomtudományok átfogóképesége nem lesz kielégítő, ha figyelmen kívül hagyják a szociális folyamatok időbeliségét, ha nem veszik tekintetbe a történelmi tényezőket. Különösen eredményes ebből a szempontból annak a két tudományágnak az együttműködése, amely az emberiség fejlődésének alapvető irányzatait fejezi ki: egyrészt a társadalom időbeli és térbeli haladását tanulmányozza (történelem), másrészt az emberiség számbeli növekedését és szerkezeti fejlődését követi figyelemmel (demográfia).

A történelem és demográfia összefogása lehetővé teszi az emberi közösségek sokoldalú elemzését, s elősegíti a különböző jelenségek fejlődési szakaszainak fellelvezését és részletes leírását; ilyenformán megállapítja a mai tényállás múltbeli gyökereit, és kiemeli egyes történeti tényezők mai gyakorlati jelentőségét. E módszer segítségével a letűnt idő a jelennek is részévé válhat, sőt az alig kialakuló jövőbe is bekapcsolódhat, hiszen a múltat a történelmi magyarázat nyomán figyelembe lehet és kell is venni a fontosabb társadalompolitikai intézkedések esetében, főleg ha olyan bonyolult szociális kérdéssről van szó, mint a népséggpolitika.

Az utóbbi években a romániai demográfiai kutatások előrehaladtak, és ez egyrészt az állami támogatásnak, másrészt annak köszönhető, hogy kiemelkedő tudósok dolgoztak ezen a téren: Ștefan Pascu, Ștefan Ștefănescu, Vladimir Trebici, Ioan Ionașcu, George Retegan és mások. Emlékeztessünk ehelyütt arra, hogy a két világháború közt Venczel József, Jordáky Lajos, Mikó Imre, Turnowsky Sándor, Bözödi György és mások valóságfelmérő vagy műltbemutató tanulmányaiban a legtöbb esetben szervesen kapcsolódott a történet- és a népséggtudomány. Fontos szerephez jutottak a történészek a demográfiai tevékenységben főleg Kolozsvár-Napocán, ahol az elmúlt évek során Ștefan Pascu akadémikus szerkesztésében két tanulmánykötet jelent meg. Ezekben a szerkesztő népséggéztörténeti dolgozatai mellett helyet kaptak Ștefan Ștefănescu, Haralambie Chircă, Csetri Elek, Imreh István, Natalia Giurgiu, Gheorghé Platon, Kovách Géza és mások tanulmányai.

A romániai demográfiai kutatások értékelésének jele az is, hogy 1975-ben a San Franciscó-i nemzetközi történeti kongresszuson elhatározták, hogy az 1977-ben rendezendő nemzetközi-történeti-demográfiai összejevetelt Romániába, Kolozsvár-Napocára hívják össze. E kollokviumnak főleg az volt a célja, hogy a történeti demográfia információforrásainak hitelességét tisztázza, ugyanakkor néhány elméleti kérdést alaposabb vizsgálatnak vessen alá. A népséggkutatás három fő forrásanyag-csoportjáról hangzottak el előterjesztések: André la Rose (Kanada) a polgári nyilvántartás szerepéről beszélt a születés, a halálozás és a népséggdinamika számontartásának szempontjából; Jacques Dupâquier (Franciaország) a népszámlálások eljárásait, módszertanát és lebonyolítási lehetőségeit elemezte; Etienne Hélin (Belgium) a lakosságot nyilvántartó intézményekről értekezett. A kollokviumon előterjesztett dolgozatok összegezték az eddigi kutatások eredményeit és a történeti demográfia elméleti és módszertani problémáinak megoldásában elért haladást.

Nem célunk a tanácskozási munkálatait ismertetni, csupán egy olyan vonatkozásra térünk ki, amely állandó gondunk és feladatunk egyben: ez a bőséges gondolatanyagából kiemelendő, döntőnek tekinthető vezéreszme, miszerint a múlt, jelen és jövő szorosan egybefűződik a történeti demográfia és a népséggpolitika kapcsolata révén. Tudniillik a helyes népséggpolitika kidolgozása nem nélkülözheti a történeti demográfia eredményeit. Ez a tény gyakorlati jelentőséggel ruházta fel a történeti népséggkutatást.

Lássuk tehát, hogy milyen adatokkal szolgálhat a történelem a mai demog-

ráfiai kérdések tisztázásához? Elsősorban a népesség számbeli és szerkezeti alakulása tényezőinek főlvázolását könnyíti meg: a gazdasági körülmények, háborúk, járványok, az egészségvédelmi hálózat hatékonysága, a műveltségi színvonal, a munkaerővándorlás, a közkerölcsök, a lakosság korok szerinti struktúrája mind-mind olyan hatóelem, amely a demográfiai folyamatok szerkezetét befolyásolja.

A népességtörténeti tanulmányok nem szorítkoznak a lakosság számának és összetételének fejlődését szabályozó folyamatok felderítésére, hanem nyomon követik e folyamatok alakulását az évszázadok folyamán. A történeti módszer alkalmazása a demográfiában lehetőséget ad elsősorban az egyes tényezők hatásának külön tanulmányozására és hosszútávú felmérésére; másodsorban, bonyolultabb kutatások révén megállapítja az összes demográfiai tényezők együttes érvényesülésének befolyását a lakosság alakulására. Mindezen számításokból a népességkutató fontos gyakorlati tanulságokat von le a jelenlegi állapotokra és a jövőre nézve is. A demográfiai prognózis tulajdonképpen a múltbeli tendenciák elemzése nyomán a lakosság szerkezetét és számbeli fejlődésének törvényszerűségeiből, a szaporodási ütem felméréséből és ezek egybevetéséből kísérli meg a jövőbeli fejlődést kifürkészni. Az államháztartás szempontjából fontos megközelítően ismerni a lakosság számának és szerkezetének várható alakulását; e számbavételezés nélkül nem lehetséges realista tervek kidolgozása a gazdaság, iskoláztatás, egészségügy stb. terén. A társadalmak életképességét és dinamizmusát főleg a népességük szerint mérték a múltban, de a lakosság száma napjainkban is mérvadó, nagymértékben meghatározza a nemzetek hatalmát, gazdasági, társadalmi és politikai erejét, kulturális eredményeit. A társadalmak „emberállományának“ figyelembevétele olyan szempont, amelyet a demográfia vetett fel a történelmi jelenségek tanulmányozása során, új kiindulóponttal gazdagítva a történelemtudomány értelmező lehetőségeit.

A demográfiai átalakulások nyomon követése és magyarázata tehát éppúgy a történettudomány célkitűzéseihhez kell hogy tartozzék, miként a hajdani gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális helyzetkép föllevenítése. A népességtörténet a história tudományának fontos ágazata; mindennemű tevékenység emberi hátterét adja meg, emiatt a többi kutatási ág is állandóan figyelembe veszi és utal rá. A történeti demográfia az emberi közösség önmagát újratermelő élettani erejét méri fel a fejlődés adott szakaszában. A lakosság szaporodása vagy csökkenése olyan mutató, amely összhangban áll az egész társadalom fejlettségi színvonalával egy adott időpontban, bizonyos földrajzi és politikai övezetben. A demográfiai változások, például egyes népességszoptok helyváltoztatása, a telepítések, a munkaerő-vándorlás, ösztönzően hatnak a civilizáció fejlődésére, mivel előmozdítják az anyagi és szellemi javak cseréjét, a műszaki újítások elterjedését. A népesség belső alakulását szabályozó mozgatóerők tanulmányozása tehát nemcsak a tudományos kutatót érdekli, hanem a felelős társadalomvezetést is.

Az említett tanácskozás általános jelentésének szerzője Pierre George véleményére utalt, amely szerint a demográfia olyan szerepet játszik a társadalompolitika terén, mint a meteorológia a közlekedésben: naponta figyelembe kell venni előrejelzéseit ahhoz, hogy reális alapon lehessen kidolgozni a megfelelő megoldásokat. Persze, ez nem jelenti azt, hogy a demográfia csodaszer a bajok orvoslására.

A demográfiai fejlemények közül döntő fontosságúnak bizonyult a történelemben a lakosság számbeli növekedésének üteme, amely széleskörűen befolyásolja az országok, a földrészek, sőt az egész világ gazdasági és társadalmi fejlődését. A népesség szaporodása, sűrűsödése egyfelől elősegíti a gazdasági fejlődést, másfelől viszont fokozott erőfeszítést kíván az életszükségletek kielégítésére, s ha ez nem sikerül, nyomort szül. Ezért a tervek kidolgozásában figyelembe kell venni egyrészt a munkaerőkapacitást, másrészt a lakosság kor és nemek szerinti struktúráját, amely megszabja a fogyasztási követelmények jellegzetességeit.

Stefan Pascu akadémikus véleménye szerint a népességtudomány és a tervezés elválaszthatatlan, a demográfiai prognózis azonban tudományosan megalapozott feltevésekre kell hogy támaszkodjék, s nem olyan eszmékre, következtetésekre, amelyek talán elméleti szempontból támadhatatlanok, de a gyakorlatba való átültetés esetén csődöt mondanak.

Ezért a konferencia általános jelentése nemcsak elméleti kérdéseket tárgyalt meg, hanem a népességtudományi kutatások módszertanát és technikáját is. Ez szükséges volt, mivel a jelentések összeállítása céljából kért adatok egybegyűjtése igen bonyolult feladatnak bizonyult. A kolozsvár-napokai kollokvium módszertani szempontból is a történeti demográfia érettségét, kiforrottságát bizonyította, olyan tudományt, amely érdeklődési körének megfelelő módszereket dolgozott ki. Ebből a szempontból igen érdekes az országos népességstatisztikák keletkezéséről és elterjedéséről alkotott két kérdőív; szerkesztésével két tekintélyes népességtörténeisz, a francia Jacques Dupâquier-t és a belga Etienne Hélint bízták meg. Ez

utóbbi kérdőíve az országos statisztikák hajdani elindításának körülményeit fejtegeti, egybekötve azokat a demográfia régebbi forrásainak felhasználásával. Ilyenek például a plébániai lajstromok (status animarum), adóösszeírások vagy katonai sorozólisták. A kérdőív külön fejezete az első népszámlálások okát és megszervezésük kezdeményezőit tárgyalja. Nem érdektelen kérdés például, hogy az első országos összeírásokat idegen hódítók kezdeményezték-e a leigázott ország erőforrásainak számbavétele céljából (a rómaiak ezt minden új tartományban megtették), vagy győzelmes forradalmak következményeképpen szervezték-e meg. Bár merőben különböző jellegű, mindkét esemény erőszakos átalakulás, amely nyilván többkevesebb emberéletvesztéssel zárulhat, és így az életbenmaradottak számának, vagyonának összegezését szükelegi. De felveti a kérdőív azt a lehetőséget is, hogy az első népszámlálást békés korszerűsítési folyamatok előtt, illetve után bonyolították le, mondjuk közigazgatási reform vagy területi újrafelosztás velejárájaként.

Az sem közömbös, ki szervezte meg az első általános népszámlálást: a kormány, a király, egy tudóstársaság vagy valamelyik miniszter? A népszámlálás közvetlen végrehajtásával megbízott hatóságok és közegek jellege is figyelemre méltó, mivel az összeírók személyének kijelölése többféle közigazgatási hatóságtól függött, például a községtanácstól, a rendek helyi gyűlésétől, a tartományi kormányzójától, az egyházszervezettől vagy a katonai vezetéstől. Ezek irányították az összeírást és gyűjtötték be az adatokat, majd továbbították a központi szerveknek.

A modern népszámlálásokat többek között egységes és általános voltak különbözteti meg a középkori összeírásoktól. A kutatás ezért külön kérdéscsoportban az erre vonatkozó adatokat tanulmányozza, mivel a népszámlálás egyidejű végrehajtása az ország egész területén nagyfotosságú körülmény az eredményesség szempontjából. Szintén fontos tényező a kérdőívek azonos tartalma, amit az egységes megfogalmazás, majd a nyomtatás biztosít.

Az adatok begyűjtése régen számos akadályba ütközött, főleg a közigazgatási gépezet és az országos intézmények kiépülésének kezdeti korszakában; pénzügyi nehézségek álltak elő például, amelyek meggátolták az összeírás kibontakozását. Továbbá a lakosság sokszor bizalmatlan vagy éppen ellenséges magatartást tanúsított az összeírókkal szemben, mivel a lakosságszámlálást általában újabb adókövetések követték. Ez oknál fogva sok esetben téves adatokkal szolgáltak a megkérdezettek. A népszámlálások kezdeti akadályai közé sorolhatók a közlekedési nehézségek is; a távol eső, nehezen megközelíthető kisebb lakótelepek nemegyszer kimaradtak az összeírásokból. Más esetben a lakosság elmaradottsága, sőt az állami hivatalnokok műveletlensége, hanyagsága hatott károsan az adatok pontosságára. De az is előfordult, hogy az összeírók „állampolitikai okokból“, hivatalos utasításra hagytak ki a népszámlálásból különböző etnikai vagy vallásközösségeket.

Eme pontatlanságok tették szükségessé annak idején a begyűjtött adatok felülvizsgálását. A gyanús adatok ellenőrzésére más tisztviselőket vagy az összeírók közvetlen feletteseit küldték ki. Nem egy esetben kisebb-nagyobb területeken újra végrehajtották a népszámlálást, hogy a részeredmények hitelességét „próbára tegyék“. Sok esetben a számlálás egyik-másik eredménye élénk vitát robbantott ki. Eppen kérdéses voltak miatt a népszámlálási adatok hitelesítésével külön intézmények foglalkoztak. Kezdetben a helyi közigazgatási szervek, később speciális rendeltetésű statisztikai hivatalok és tudományos társaságok hagyták jóvá őket.

A népszámlálások célja, eredményeinek felhasználása és nyilvánosságra hozása fontos problémája a történeti demográfiának. Elgondolkoztató magában véve az a kérdés is, hogy egyáltalán megjelentették-e, vagy titokban tartották a népszámlálások eredményeit. És ha mégis kiadták, hivatalos intézmények vagy magán-személyek bocsátották közre? Szintén érdekesítő ügy a népszámlálások adatainak gyakorlati felhasználása. Ismeretes, hogy számos esetben magas rangú hivatalnokok is figyelembe vették a tényeket belpolitikai intézkedések foganatosításában, s némelykor a beérkezett adatok részletezését és elmélyítését követelték.

Önként felvetődik a kérdés, hogy kiindulópontul szolgáltak-e — nyilvánosan vagy bizalmasan — a lakosságösszeírás eredményei a törvényhozás, a közigazgatás és a gazdaságpolitika részére? S persze, a kutatók számára értékes adatokat szolgáltat az a lehetőség, hogy az adott kor földrajzirói, történészei, közgazdászai, matematikusai vagy orvosai hasznosnak tartották-e a népszámlálások eredményeit műveikben felhasználni.

Hélin kérdőíve az általános népszámlálások bevezetésének igen bonyolult, országról országra változó, sok nehézségbe ütköző körülményeit fejtegeti, s majd minden eshetőséget figyelembe vesz.

Ettől eltérően, Dupáquier kérdőíve a nemzeti statisztikák kezdeteire tér ki. Módszertani szempontból ez a probléma kevésbé bonyolult feladatok elé állította a szerkesztőt, mivel a demográfiai jelenségeket állandóan figyelemmel kísérő, rész-

letes népszámlálások a nemzeti államok létrejöttének sokkal rendezettebb viszonyai közt jöttek létre, s a modern polgári államok viszonylag hasonló intézményeket és nyilvántartási felfogásokat honosítottak meg világszerte. Így például a XIX. század második felétől kezdve mindinkább elterjedt és beidegződött az a szokás, hogy rendszeresen figyelmezzenek a népességmozgalom három fő összetevőjére: a születések, házasságok és halálozások számára, és hogy az erre vonatkozó adatokat szabályos időközökben közlétegyék. Idővel a népszámlálások mind részletesebbé és bonyolultabbá váltak, megjelenési időközük pedig állandóan csökkent. Dupâquier kérdőíve éppen e folyamat több mozzanatát emeli ki. Például a születési statisztikák kezdeteivel foglalkozó rovatának első kérdése arra az időpontra vonatkozik, amelytől kezdve a születések számát évenként közölték. Az ezzel kapcsolatos utókérdések már a demográfiai statisztikák részleteződését tükrözik, az iránt érdeklődnek, hogy az anyák életkorát és a házasság időtartamát a statisztikák mióta hozzák összefüggésbe a születések számával.

A házasságkötések évi statisztikájának megjelenési időpontjával kapcsolatban kér felvilágosítást elsősorban az a kérdéscsoport is, amely a házasságok számontartásának problematikáját öleli fel. Ezenkívül fontosnak tartják a házastársak egybekelésük előtti polgári állapotának, valamint előző lakhelyének a statisztikáját is. A házastársak korosztály szerinti csoportosítása szintén jellemző kritérium a demográfiai statisztikák fejlettségi színvonalára nézve. A halandósági statisztikákkal kapcsolatban utalás történik a legrégebb két halálozási táblázatra, valamint az erre vonatkozó évi statisztika elindítására. Érdeklődésre méltó ezenkívül az elhunytak számának nemek és korosztályok szerinti csoportosítása, a halál okainak feltüntetése, a járványok nomenklatúrája. Az elhalálozások nyilvántartásának korszerűségét mutatja a csecsemőhalandóság nyomon követése.

Dupâquier kérdőívének érdekes fejezete az, amely a lakosság szerkezetének és területi megoszlásának statisztikai nyilvántartására vonatkozik, és az, hogy mikor állították össze először statisztikailag „a korosztályok piramisát”, vagy hogy mióta tüntetik fel a lakosság megoszlását közigazgatási egységenként, városi vagy falusi lakhely szerint. A lakosság főbb foglalkozási ágak szerinti vizsgálata szintén nagyon fontos mutatószámokat eredményez. A statisztikák fejlődésében ugyancsak jelentős mozzanat a családok tagszám szerinti megkülönböztetése, az egyedek születési helyének és előző lakhelyének feltüntetése. Elgondolkodtató a ki- és bevándorlások nyomon követése, mivel a munkaerővándorlás egyenlege egyrészt jellemző adat a gazdasági és belpolitikai állapotokra, másrészt messzire kiható tényező számos ország gazdasági és társadalmi fejlődésére vonatkozóan.

Dupâquier kérdőíve, akárcsak az Héliné, rendkívül fontos kérdéseken és az előrelátható helyzetkülönbségek felismerésén alapszik. A nagy körültekintéssel megtervezett kérdőívekre beérkezett válaszokból alapos, kimerítő jelentéseket lehetett kidolgozni, amelyek maradandóan ábrázolják a népszámlálások és az országos statisztikai nyilvántartás fejlődését.

Báthori Lajos

Avasvidék a szocialista fejlődés útján

Ez volt tárgya annak a tudományos értekezletnek, amelyet június 9—10-én rendezett meg a Szatmár megyei pártbizottság a kolozsvár-napocai Babeş—Bolyai Tudományegyetemmel közösen.

Többéves kutatómunka eredményét hallhattuk a múlt, jelen és jövő összefüggésében, közgazdászok, történészek, néprajzkutatók, nyelvészek, antropológusok, szociológusok, orvosok előadásában. A korszerűsödés kérdése mint kulcsfogalom köré csoportosult minden értekezés. A társadalomtudományok együttes erőfeszítéssel kutatják, hogy a gazdaságilag elmaradott, de sok emberi értéket őrző

Avasvidék számára melyik a fejlődés legjárhatóbb útja.

Az értekezlet négy munkacsoportja: 1. természet és gazdaság; 2. demográfia, antropológia, egészségügy; 3. történelem—kultúra; 4. lélektani, szociológiai, pedagógiai, jogi kérdések.

Miért volt szükség monografikus jellegű felmérést végezni az Avasban? Földrajzi fekvéséből, sajátos múltjából kifolyólag igen elszigetelt tájék, megőrizte ősi szokásait, viseletét, népi alkotásait, hagyományos életvitelét. De nemcsak emiatt irányult e vidékre a tudósok figyelme, a fő ok az elmaradottság. Az ország leg-

több vidékére jellemző az iparosodás, városiasodás, melyet a mezőgazdasági népesség csökkenése kísér, az Avásban viszont — melynek több hegyvidéki falujában magángazdálkodást folytatnak — e folyamat fordítottja észlelhető: a mezőgazdasági népesség növekszik. A mezőgazdaság tehát munkaerővel túltelített, s a fölös népességnek máshol kell munkát keresnie; elvándorol az ország különböző vidékeire, ahol a legnehezebb munkákat végzi: erdőirtást, legelőtisztítást, kubikolást, sőt mezőgazdasági munkát is munkaerőhiánnyal küzdő vidékeken.

Az avasiak vándorlása időszaki. Béjárják az egész országot, de öt-hat hónap múlva visszatérnek szülőfalujukba. A véglegesen elvándorlók száma elenyésző. Kérdés, hogy pozitív vagy negatív jelenség-e ez az elvándorlás?

A válasz nem egyszerű, mert az avasiak jövedelmének jelentős forrása a máshol végzett munka. Ha a jelenség mélyére tekintünk, kiderül, hogy életmódbeli változást alig hoz. A modern életviszonyoktól távol, a hegyekben, erdőkben, mezőkön dolgoznak hagyományos munkaeszközökkel, sokszor hideg élelmet fogyasztva hetekig, legtöbbször barakkokban laknak tizenöt-huszadmagukkal. Ilyen körülmények között keresik meg a napi 100-150 lejt. Olyan munka ez, amit csakis melegebb évszakokban végezhetnek. És teszik mindezt egy új házárt vagy állatok, ruhanemű, gazdasági felszerelés megvásárlásáért.

Mi a megoldás? Ezt keresi az a multidiszciplináris felmérés, mely a folyamat mennyiségi és minőségi jegyeinek kimutatása nyomán próbál megoldást nyújtani. Az elhangzott dolgozatok érdekes megoldási lehetőségeket vázoltak. Különösen a gazdasági munkacsoport tagjainak tevékenysége fontos ebből a szempontból, minthogy hozzájárul annak eldöntéséhez, hogy a környék fejlesztése terén mire helyezték a hangsúlyt; az

Avas megmarad-e továbbra is főleg mezőgazdasági vidéknek, avagy idő múltán turista-rezervátum lesz, több gyógyfürdőt létesítenek-e, vagy pedig a fokozott iparosodást választja. Ez utóbbi variáns megvalósítása sem egyszerű, mert olyan iparágakat kellene itt fejleszteni, melyek nem szennyezik e festői vidéket, a meglévő munkaerőtartalékot pedig kellőképpen hasznosítják.

A szociológusok tevékenységének homlokterében olyan jelenségek állnak, mint az iskolarendszer fejlődése, a falusiak időmérlege, az avasi család szerkezete és funkciói, a nők helyzete, de legfőképpen az időszaki elvándorlás és ennek társadalmi következményei, a mobilitás bizonyos jegyei. Az egészségügyi kutatók a lakosság általános egészségi állapotára, a gyakoribb betegségek előfordulására vonatkozóan jutottak lényegbevágó következtetésekhöz. Nem hanyagolható el az alkoholizmus és társadalmi következményei. Az egészségügyi hálózat minőségi javulásának eredményei mérhetők le a gyermekhalandóság csökkenéséből, a népbetegségek eltűnéséből, de nem kevésbé abból a tényből, hogy a lakosság növekvő mértékben veszi igénybe az orvosi szolgáltatást.

A történelmi-kulturális csoport kutatói rámutattak arra: a múlt valós feltárása hozzájárul a hagyományok jobb megértéséhez, gyökereinek tudományos magyarázatát nyújthatja, fényt deríthet sok jelenség okára. Ugyancsak fontos a népi kultúra elemeinek tüzetesebb ismerete, a néprajzi kutatások folytatása — mindez a hagyomány és újítás összehangolását célozza.

A kutatócsoportok jelentős eredményeket mutattak fel ugyan, de még nincs szoros együttműködés a különböző tudományágak között: nem valósult meg még az interdiszciplináritás kívánalma. Kapcsolatot kell teremteni a különböző típusú információk között. Ezt szorgalmazza, sürgeti maga a valóság is.

Neményi Ágnes

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

EDUARD EISENBURGER: EGALITATE REALĂ — PARTICIPARE ACTIVĂ

A figyelemreméltó könyv, amelynek szerzője a Német Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsának elnöke, s ily módon igazán illetékes a téma tárgyalására, a romániai együttélő nemzetiségek kérdésének sokoldalú bemutatására törekszik. Kétségtelenül újszerű vállalkozásról van szó; a hazai szakirodalom még adósunk volt egy ilyen jellegű munkával.

Eduard Eisenburger átfogó képet kíván nyújtani főként a romániai német és magyar nemzetiség gazdasági, politikai és kulturális életéről, áttekintésében pedig a demográfiaira különös hangsúlyt helyez. Vizsgálódását a politikai keretek, pontosabban a Román Kommunista Párt politikájának ismertetésével indítja, hogy az ország népesedési viszonyainak gazdag statisztikai kimutatásokkal történő exponálása után a szocialista nemzetiség fogalmának elméleti igényű boncolgatásába bocsátkozzék.

Ami a demográfiai-etnográfiai vonatkozásokat illeti, Eisenburger az 1977-es népszámlálás — eddig jórészt ismeretlen — adatai alapján egyrészt a gazdaság és a népesedés növekedésének összefüggéseit, másrészt az ország nemzeti összetételében a gyors ütemű iparosodás és városiasodás hatására beállt módosulásokat kíséri nyomon. Adatai és kommentárjai fokozott érdeklődésre tarthatnak számot, a történelmi összehasonlításokat ugyanis a megyék szerinti részletező bemutatás egészíti ki. Ily módon a könyv mélyebb bepillantást enged a legfontosabb nemzetiséglakta megyék fejlődésébe. Ebből a szempontból számunkra különösképpen fontosnak és alaposabb elemzésre ösztönzőnek *A székelység szocialista újjászületése* című fejezet kínálkozik.

Az elméleti általánosítások az együttélés történelmi kialakulásának felvázolásával kezdődnek, majd a nemzetiségeket jellemző vonások kifejtése következik. Szerzőnk szerint az együttélő nemzetiségek tagjait a közös nyelv, művelődés és szellemi élet köti össze, rendelkeznek továbbá az etnikai egység tudatával, amelyet a hagyományok, lelki tulajdonságok és életmódbeli sajátosságok összeforrasztó ereje egészít ki.

Eduard Eisenburger utal a bilingvizmus tényére és hasznára, de hangsúlyozza, hogy a második nyelv igen fontos funkciója semmilyen vonatkozásban sem csökkentheti az anyanyelv jelentőségét. Találón állapítja meg, hogy az ország többségének nyelve egyben a nemzetiségek közötti érintkezést szolgálja.

A kulturális közösség elemzése során Eisenburger az ún. „erkölcsi-szellemi matrix” alapvető szerepét nyomatékosítja. Az utóbbi a következő elemekből tevődne össze: a világegyetem mozgásának s az idő-tér horizontnak bizonyos fajta érzékelése; az egyén és közösség sorsának sajátos értelmezése; az élet iránti magatartás bizonyos formája (derü- vagy borúlátás stb.). Mindezek pedig a hagyomány útján nemzedékről nemzedékre átöröklődnek.

A szerző nagy gondot fordít az együttélésből származó kölcsönhatások érzékelésére, s kiemeli azokat a termékenyítő impulzusokat, amelyeket nemzet és nemzetiségek egymástól — a közös munkában s a szabadságot folytató együttes múltbeli harcokban — nyertek. A sajátosságokat tárgyaló fejezet végén Eisenburger leszögezi, hogy e vonások mindegyik nemzetiség esetében különös, egyéni módon jelentkeznek, s ugyancsak egyéni módon ötvöződnek egymással. Maga a nemzetiség is egész, rányomja bélyegét az egyes vonásokra, és így ezek sajátos alakot öltenek az egész összefüggései között. Ebben az értelemben a nemzeti specifikumot az együttélő nemzetiségekre jellemző tulajdonságok összessége alkotja, abban a szerkezetben, amely nem ismételhető meg, de nem is adható át. A nemzeti sajátosság — írja a szerző — az önismeret révén válik tudatossá, és az adott létfeltételek kifejezéséként állandóan változik, gazdagodik.

Külön fejezetet szentel Eisenburger az integrációt munkáló és biztosító tényezőknél. Az együttélő nemzetek és nemzetiségek egymáshoz való viszonyát mindig az illető ország társadalompolitikai rendje határozza meg. E rend keretei között döntő mértékben a közös terület és gazdasági tevékenység alapozza meg a társadalmi, politikai, állami életbe való beilleszkedést. A szocializmus — húzza alá Eisenburger — megteremti a dolgozók nemzeti hovatartozásra való tekintet nélküli egységének kedvező feltételeit.

Fejtegetései végén a szerző a nemzeti viszonyok állandó tökéletesedésének szükségességét, az együttélés szüntelen fejlesztésének követelményét hangsúlyozza. Ez az igény a társadalmi-állami élet, a szervezeti és intézményi keretek változó jellegéből is következik, teljesítése pedig a hazafias érzelmek ápolását, a nemzetiségek sajátosságainak tiszteltetését, a kölcsönös megismerést s az értékek szabad cseréjét kívánja.

Mintegy könyve konklúziójaként Eduard Eisenburger azokra a pártdokumentumokra hivatkozik, amelyek a román nemzet és az együttélő nemzetiségek hosszútávú történelmi perspektíváit fogalmazzák meg. (*Editura politică. București, 1978.*)

G. E.

W. Leontief felsőfokú tanulmányait a leningrádi Állami Egyetem közgazdaságtudományi karán kezdte (1921—1925), s Berlinben folytatta 1925—1926-ban. 1928-ban doktorált. Dolgozott a kieli egyetem Világgazdasági Kutatóintézetében, 1929-ben a kínai kormány (Nanking) gazdasági tanácsadója lett. 1931-től tanít közgazdaságtant a Harvard Egyetemen, 1946-tól professor.

A harmincas években célul tűzte ki, hogy a távlati problémák empirikus elemzéséhez gondosan kidolgozott és a kölcsönös összefüggéseket kifejező alapot munkál ki. Tevékenységének elmélettörténeti kiindulópontja Walras általános egyensúlyi modellje és Marx elmélete. Leontief azt vallja, hogy a gazdasági ciklusok elméletének a közgazdasági viták középpontjába állításához egyetlen munka sem járult jobban hozzá, mint *A tőke* III. kötete. Szerinte az elemzés számára Marx az alapokat is lerakta, és a gazdasági ciklus elméletének a marxi strukturális tagozódásán s a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek termelésének kölcsönhatásán kell felépülnie. Az input-output analízis segítségével elemezte a termelési ráfordításokat, a kibocsátások mérlegét és a gazdaság különböző ágazatai között meglévő kölcsönös összefüggéseket. Az input-output analízis felhasználható rövid és hosszú távú előrejelzésre, tervezésre. Segítségével kimutatható, hogy egy adott ágazat mobilizálása milyen átalakulást eredményez a gazdaságban, hogyan gyűrűznek tovább a költség- és árváltozások.

Leontief „az input-output módszer kidolgozásáért és fontos közgazdasági problémákban való felhasználásáért” 1973-ban megkapta a közgazdasági Nobel-díjat.

A hadikiadásokkal és különösen a vietnami háborúval szemben vallott véleményét sokszor kinyilvánította, és nem hatástalanul; a környezetvédelem és az elmaradott országok fejlődési lehetőségeiért nemegyszer szállt síkra, a szocializmus különböző formáit egyre mélyebben és megértőbben vizsgálta. „Megégetésére” ugyan nem került sor, de a Harvard Egyetemhez fűződő viszonya egyre kellemetlenebbé vált. Kutatóintézetét éveken ezelőtt feloszlatta, s munkáját egyre inkább igyekszik a nemzetközi együttműködés formáiban és különösen az Egyesült Nemzetek égisze alatt folytatni.

Leontief 1968-ban Bukarestbe is ellátogatott, ez alkalommal kifejezte azt a meggyőződését, hogy „a tudományos munka bármely előmenetelének forrása a helyes elméleti alappól való kiindulás”.

1970-ben románul is kiadták korábban már megjelent tanulmányainak rendszerezett gyűjteményéből álló könyvét *Analiza input-output* címmel, amely angolul 1966-ban jelent meg (*Input-Output Economics*).

Az ágazati kapcsolatok mérlegére mint a gazdasági analízis és tervezés fontos eszközére a román közgazdászok is felfigyeltek, és 1971—1972-ben Románia népgazdaságának 74 ágazatára terjedő mérleget állítottak össze.

A Terv és gazdaság — Bródy András bevezetője után — a szerző válogatott tanulmányait négy — tematikailag különböző — csoportba sorolva tartalmazza.

Az első rész címe: *Input-output elemzés*, és négy tanulmány közlésével Leontief munkásságának legismertebb rétegébe ad betekintést.

A fejezet címadó tanulmánya rendkívül közérthető stílusban villantja fel az input-output analízis alapvető gondolatait, leegyszerűsített példákon mutatja be gyakorlati alkalmazhatóságát. A tanulmány kiterjedt a nyílt statikus input-output rendszerhez tartozó árak meghatározására, sőt a dinamikus input-output rendszereket is úgy tudja ismertetni, hogy a módszer megértése nem követel az olvasótól lineáris algebrai ismereteket. Így szinte minden előképzettség nélkül érthető Leontiefnek a XX. századi közgazdaságtant a „pozitív tudományok” felé közelítő nagy felfedezése.

A válogatás következő része a *Területi input-output elemzés* címet viseli, s az ágazati kapcsolatok leírásán kívül a területközi kapcsolatok kvantifikálására teszi alkalmassá az input-output modellt.

A *dinamikus inverz* című tanulmányában a rá jellemző tömör és világos tárgyalásmódban s a téma megkövetelte matematikai módszerekkel fejt ki Leontief — már korábban érintett — nyílt dinamikus input-output modelljét.

Az első fejezetet a Nobel-díj átvételekor *A világgazdaság szerkezetéről* tartott előadás zárja. Ez tulajdonképpen egy világmodell leegyszerűsített váza, csírája. Azóta elkészült az ennél sokkal részletesebb bontású Leontief-féle világmodell is. A világgazdaságot Leontief egy fejlett és egy fejletlen területre osztja, a területek gazdaságában pedig három ágazatot különböztet meg (nyersanyagok, egyéb termelés, környezetvédelem). A modell alapvető kérdései: a környezetszennyeződés és elhárítása, a fejlett és fejletlen régiók közti különbségek változása, a foglalkoztatott-

ság alakulása. Az input-output elemzésen alapuló számítások — egyelőre hozzávetőleges adatok alapján — a világgazdaság három alternatív növekedési pályáját vázolják fel 2000-ig.

A válogatás második fejezete az *Elmélet* címet viseli. Leontief elmélettörténeti munkái közül a Marx és Keynes felfogásával foglalkozó nézeteket ismerhetjük meg. Találónan állapítja meg a könyv bevezetőjében Bródy András: „A két nagy szerzővel kapcsolatban tanúsított magatartás igen szabatosan tárja fel Leontief elméleti pozícióit, s ha meggondoljuk, milyen tudományos bátorság kellett a második világháború előtt Nyugaton egyszerre Keynes ellen hadakozni és Marx mellett hozni fel érveket, fogalmat alkothatunk tudományos magányosságáról, amely állásfoglalásainak — tulajdonképpen még ma is egyenes következménye.”

Leontief leszögezi: „Marx jelentősége a modern közgazdasági elmélet számára az, hogy kimeríthetetlen forrása a közvetlen megfigyelésnek. A jelenlegi elmélet nagy része tisztán származékos, másodkézből való elmélkedés. Gyakorta nem vállalatok, bérek vagy gazdasági ciklusok az elmélet tárgyai, hanem mások elméletei a profitról, mások elméletei a bérekről vagy mások elméletei a ciklusokról. Ha valaki a magyarázat megkísérlése előtt meg akarja tudni, hogy a profit és a bér és a tőkevállalat valójában micsoda, akkor *A tőke* három kötetéből több valóság-hű és lényeges elsőkézből való információt nyer, mint amennyit az Egyesült Államok Cenzusa tíz egymásra következő számából, vagy a jelenlegi gazdasági intézményekre vonatkozó tucatnyi tankönyvből meríteni remélhet.”

A harmadik fejezet *Módszertan* cím alatt közzétett tanulmányai nem annyira konkrét módszertani problémákat tárgyalnak (ez inkább az első fejezetre jellemző), hanem a közgazdasági módszertan elméleti, filozófiai megközelítését. Különösen értékesnek tartható a *Matematika a közgazdaságtanban* című Gibbs-émlékbeszéd, amelyben a szerző 1953-ban olyan átfogó értékelését adja a matematikai közgazdaságtannak, amely ma is időszerű.

Leontief állást foglal az interdiszciplináris tudományfejlesztés mellett.

A tanulmány zárógondolata: „A közgazdaságtan és különösen a matematikai közgazdaságtan kifejlődésének igen korai szakaszában felvette az egzakt tapasztalati tudományok magatartását és szokásait, mielőtt valóban keresztülment volna a közvetlen, részletes tapasztalati vizsgálódások kemény iskoláján. Bizonyára javunkra válik, ha megbuktatnak bennünket, hogy behozhassuk azt a gyakorlatot, amelyre nem tettünk szert. És ha az ember nekilát, szükségképpen sajátos elégtételt érez, látva, amint a látszólag formátlan tények tömege engedelmessékedik a rendszeres és rendszerező matematikai gondolatnak.”

Végül a záró rész azt a Leontiefet mutatja be, aki érzékenyen és nagy tárgyi tudás birtokában reagál a történelem új tendenciáira. Két rövidebb tanulmányt tartalmaz az *Irányzatok* című negyedik fejezet.

Az első, amely *A gépek és az ember* címet viseli, a technikai fejlődés közgazdasági hatásait elemzi, gazdaságtörténeti visszatekintés után az automatizálásnak a foglalkoztatottságra gyakorolt várható hatásával foglalkozik. A kötet zárótanulmánya *Az állami kutatási szerződéses tanulmányi jogáról* szól. Itt Leontief azt vizsgálja, milyen jogi szabályozás biztosítaná az új találmányok minél szélesebb körű felhasználását.

A könyvet egy csaknem teljes körre kiterjedő irodalomjegyzék zárja.

Leontief eredeti alakja, elméleti és gyakorlati eredményei a közgazdaságtudományban meghatározó jelenség, és így, akit érdekel a közgazdaságtan, annak nem kell külön is ajánlani a könyv elolvasását.

A kötethez írt bevezetője végén Bródy András azzal ajánlja e könyvet az olvasónak, hogy „ha valamikor a jövő század közgazdaszai visszanéznék korunkra, hogy igazi elődjüket megtiszteljék, akkor inkább rá [Leontiefre], mint néhány, ma talán híresebb vagy idézettebb, avagy csillogóbb mondanivalójú kortársunkra fognak tekinteni. (*Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1977.*)

P. J. A.